

TREM UMRLIM SOTRUDNIKOM V SPOMIN

V nezaslišano, nenavadno dolgem presledku — prva dvojna (1./2.) številka Doma in Sveta, petdesetega letnika, je izšla lani dne 22. aprila 1937, in po enem letu, letos spet v aprilu, tale dvojna (3./4.) številka — so umrli trije zvesti prijatelji našega lista prav iz prvih časov: Ivo Trošt dne 3. oktobra 1937, Fran Jaklič dne 31. decembra 1937, dr. Miha Opeka pa dne 26. februarja 1938; prva dva sta pokopana pri Sv. Križu v Ljubljani, tretji pa na Vrhniki. Že iz razloga hvaležnosti mora Dom in Svet mučni molk prekiniti ter prvo besedo po enoletnem molku, besedo hvaležnosti, izpregovoriti tem trem rajnkim v spomin.

J. D.

IVO TROŠT

Rodil se je v sončni Vipavski dolini, ki je dala domovini že toliko tako slavnih mož, kakor so bili Žiga Herberstein, ki je Evropi odkril Rusijo, Seb. Krelja, Janeza Svetokriškega in dr., dne 6. decembra l. 1865 v Orešju pri Colu. Tu, na Colu, je dovršil enorazredno ljudsko šolo. Oče Dominik, ki je trgoval s Trstom, je sina namenil za trgovstvo; zato mu je pri colskem učitelju poskrbel tudi za pouk v nemščini. Že v tisti deški dobi pa je dobil izredno veselje do učiteljskega poklica. Preprosil je očeta — podpiral ga je v tem tudi učitelj —, da ga je poslal v enoletni pripravljalni tečaj v Kobarid. Odtod je odšel na učiteljsiše v Koper, katero je obiskoval in z odliko dovršil v letih 1881—1885. (V Kopru in okolici se godi njegova povest »Očetova tajnost«.) V tistih letih se je tudi popolnoma naučil italijanščine. V spisih sledimo, da je tudi latinščino dobro razumel; ni mi znano, kje bi se je bil učil. Prvo službo je dobil v Ustju pri Ajdovščini, kjer pa je ostal le eno leto (1885/6). V letih 1886—1901 pa je služboval na Razdrtem pod očakom Nanosom. Takrat je začel sodelovati pri Domu in Svetu ter sodeloval polnih deset let, 1891—1901. Nas predvsem zanima to njegovo delo. Iz večine teh njegovih povesti in črtic spoznavamo kraje in ljudi Notranjske; v Vipavski dolini, v Hrušici, v Postojni in okolici,

na Pivki, med Št. Petrom in Reko, v okolici Trsta, med Logatcem in Colom... živé, trpijo in se veselijo ti njegovi ljudje. Če so bili ti kraji in njih ljudje zanimivi takrat, pred štiridesetimi leti, so nam danes dvakrat bolj pri srcu, ker — so tako daleč, daleč od nas in nam je ostal samo spomin nanje...

Prva leta je pisal pod psevdonimom »Slavoljub Dobravec«, od leta 1897 pa že pod pravim imenom. Prvenec je bila črtica »Za idealom«, DS 1890 (8 strani).

Svet med Colom, Kanjim dolom in Črnim vrhom. Rastresene kmetije. Pri kmetu Tkalcu služi 14 letni pastirček Lovro. Ima samo še revno mater. Na paši izrezljava kipe, kakor jih je videl v oddaljeni župni cerkvi. Brati se je naučil od dobrega botra Medveda. Rad bi postal duhovnik. To je njegov ideal. S kosom kruha v žepu se napoti skozi samotne Lome preko Hoderšice, Logatca... v Ljubljano, da bi izvedel, kako bi dosegel svojo željo. V Ljubljani izve, da bi moral najprej v ljudsko šolo, potem v latinske. Pa se vendar vesel vrne. Gospodar ga ošteva, ker je bil kar skrivaj odšel; preveč ga udari, da si otrok pri padcu pokvari oko, zaradi zadobljene rane umre.

V u b o š t v u. DS 1891 (11 strani).

Cesta Bloke-Rakek-Postojna-Razdrto-Sežana-Trst. Jajčarica Tomčeva Katra vozi peš teden za tednom z Blok v Trst jajca in perjad. Posebno težko zmaguje klanec Smoljevo pri Razdrtem. Vdovec Drobničarjev Nace ji začne delati konkurenco. Imel je dobro, lepo ženico Nežico, ali italijanski zidar mu jo je izneveril; Nace ga je napadel in ranil; prišel je v ječo; Nežica se je spokorno vrnila, ali kmalu umrla. Katra sprva konkurenta ne gleda prijazno, prijaznost se prične, ko ji nekoč Nace voziček rine v klanec. Končno se vzameta.

Z drugimi vaškimi otročaji vred je T. kot deček pri sosedu Pokrcelju v svojem ljubem Orešju občudoval starinsko uro. (Prav tako uro je občudoval mali Fr. Erjavec pri svoji stari materi. Prim. njegovo črtico: Avguštin Ocepek.) Pokrcelj je dejal otrokom: Kadar kdo v hiši umrje, se ura sama ustavi.

Pokrceljev sin Gregor bi rad vzela ubožno Lenčko. Trdi oče ne mara bajtarske hčere v hišo. Gregor odide z drugimi »meksikajnarji« (l. 1866) v Mehiko. Po enem letu se bolan vrne, da prvo noč po vrnitvi, ne da bi domači vedeli zanj, v hlevu umrje. — Pokrceljeva ura. DS 1892 (6 strani).

Povest »Očetova tajnost« (DS 1892, 24 strani) nas vodi v Istro, v Koper in okolico, ki jo je Trošt, kakor smo zgoraj omenili, še iz svojih dijaških let dobro poznal; v povesti med drugim ostro podčrtava razloček med siromašnim slovenskim prebivalstvom in v mestu naseljenimi Italijani.

V Koprju živita upokojenec Italijan Giacomo Marini z ženo in hčerjo Angelino, pa Fran Goršič, bogat posestnik, italijanaš, dasi je bil njegov oče

pošten Ribničan. Iz drugega zakona ima Goršič sina Vinka, vseučiliščnika, ki se je pa na Dunaju med slovenskimi tovariši zavedel svojega slovenskega rodu. Prvi Goršičev zakon je bil nesrečen, ker mu je žena pobegnila z nekim neznancem. Sinu stari Goršič o tej svoji tajnosti ni hotel govoriti. Pripravlja se ženitev Vinka z Angelino. V zadnjem hipu pa pride na dan, da je bil podli Marini odpeljal Goršičevo prvo ženo. V razburjenosti Goršič umre.

»Pozdravljeni sončni hribci, pozdravljene mi bele hiše, pozdravljene prijazne vasice v lepi vinorodni dolini čudovite notranjske zemlje!« S tem prisrčnim pozdravom Notranjske pričinja naš pisatelj povest »Med valovi življenja« v letniku 1893 Doma in Sveta (56 strani). Že iz te »vinorodne doline« lahko sklepamo, da se povest vrši v Vipavski dolini. Pisatelj sicer skuša kraje z izmišljenimi imeni nekoliko zabrisati, prikriti, vendar kmalu uganemo, da je pod Poljano umevati trg Ajdovščino, pod Pločami vasico Plače in pod Kresnikom Sv. Križ pri Ajdovščini.

V Pločah, v svoji vili, živi upokojen mornariški kapitan pl. Videnski z devetnajstletno hčerko Lucijo, navdušeno slikarico. Pri njem se mudi na obisku Italijan Derossi, tudi slikar. Ta snubi Lucijo, ki pa snubca ne mara. Trdi oče jo že hoče spoditi po svetu, ko se v zadnjem hipu izve, da ima Derossi pravo ženo v Gorici. Lucija se poroči z mladim tovarnarjem Ivanom Mlakarjem.

Več vprašanj obravnava družba te povesti: kakor o narodnosti, umetnosti, delu, ali posebno značilno je to, da je poglobitni motiv vera in nevera; Lucija odklanja slikarja, ker vidi, da je brez vere, pač pa da roko izobraznemu Mlakarju, ki se pa svoje vere ne sramuje. Kako da je pisatelj tu tako poudaril vero, življenje po veri? Morda se ne motim, če vidim zvezo v tem, da je bil vprav v l. 1892 v Ljubljani prvi katoliški shod, ki je do dna razgibal vse naše javno in kulturno življenje. Na čigavi strani stoji pisatelj, o tem govori vsaka vrstica.

Na Jurčičeve Rokovnjače in Tihotapca močno spominja naslednja povest »Selanov zet«, DS 1894 (53 strani). Tu pisatelj nič več ne prikrija, da se godi vse v njegovem rojstnem kraju, v vasici Višnjah ob cesti, vodeči skozi Hrušico med Colom (Podvelbom) in Podkrajem, v letih 1843—1848. Tudi selo Sanabor pri Colu je tu zastopano, zakaj ondi je doma Medlišek, faliran študent, zdaj glavar tihotapcev s tobakom, skrivajoč se v jamah Nanosa.

Pod dolgim višenjskim klancem imata vsak svojo gostilno poštenjak Matija Bajec in tajni zaveznik tihotapcev in podlež Selan. Tudi s priprego, ki jo dajeta mnogoštevilnim voznikom, vozečim težke »parizarje« iz Italije, dosti zaslužita. Selan skuša z lažmi odtujiti Bajcu goste. Bajčev sin Šimen je l. 1843 dovršil latinske šole v Ljubljani. Za »gospoda« noče študirati, ampak pojde na Dunaj, da postane sodnik in vzame za ženo Selanovo Anico. V njegovi dunajski odsotnosti pa se zgodi tole: V nekem boju med financarji

in tihotapci obleži napol mrtev tihotapec Tomaž, s pravim imenom Mate Vrbica iz Bele Krajine. Prineso ga v Selanovo hišo. Anica mu streže. Tomaž ozdravi. Ostane za hlapca. Anica čuti, da bi bila le s preprostim Tomažem srečna, ne pa z učenim šimnom. — Pride l. 1848 in vojna z Italijo. Šimen mora kot nekak vojni komisar nabirati fante v Beli Krajini za vojsko. Po Medlišku izve, da bo Selanov zet Tomaž, služeč v Višnjah. Lahko bi ga Šimen vtaknil v vojaško suktnjo, a noče; noče se maščevati, že zaradi Anice ne. Pač pa gre sam — kakor iz obupa v vojsko.

Tu bi se povest lahko nehala, ker je tudi naša radovednost, se zdi, nasičena. Toda pisatelj véruje v krščanski svetovni nazor — hudobija se mora kaznovati. Zato nadaljuje:

Selan ni zadovoljen z ubožnim Tomažem kot zetom; ovadi ga, da mora kot vojaški begunec v vojsko. Sum ovaduštva pa pade na nesrečnega Šimna. Po 11 letih se Tomaž vrne. Selan se pijan potolče. Na smrtni postelji pove vsem svoje grehe in prosi odpuščanja. Tomaž se z ženo Anico preseli v Belo Krajino. Po več letih se vrne tudi Šimen kot upokojen sodnik in samec.

V letniku 1895 beremo kar dva spisa Troštova: povest »Dve sva tbi« (30 strani) in črtico »Na pol pota«.

Na Véliki Polici (ker pisatelj večkrat omeni vinograde, trto, trgatev, majoliko, bo pač spet torišče povesti Vipava) ima dvakratni vdovec Lenček že odraslega sina Lovra in osemnajstletno hčerko Ivanko, a se vkljub temu in vkljub prošnjam obeh otrok in brata Franca, ki je za strica pri hiši, tretjič poroči z nekdanjo deklo Žefo. Lenček ostane trd tudi, ko Lovro, ker se noče ukloniti mačehi, gre rajši po svetu. Z njim gre tudi prijatelj Valentin, sin soseda bajtarja Možine. Vojaška dolžnost ju l. 1878 privede v vojno s Turki. V bitki pri Klobuku reši Lovro življenje hriščaninu, t. j. pravoslavcu Iliji Bogoviću in njegovi hčerki Jelici življenje. Ilija ga iz hvaležnosti vzame za zeta. Doma pa dobra Ivanka končno le omeči očeta. Lovra, ki se vrne — domotožje ga žene — z ženo in sinčkom, spet spozna za sina; Ivanka pa se poroči z Valentinom.

Kod sta prijatelja do vojne hodila, ne izvemo. Pisatelj in urednik sta tudi prezrla, da skozi Sarajevo ne teče reka Bosna.

Dom mladega Andreja Pegana (»Na pol pota«, 9 strani) je na Vipavskem. To se razvidi iz kratkega poetičnega opisa: »Tam, kjer se vzpenja plemeniti vinski trs po nizkih holmcih; tam, kjer stegata breskev in smokva potniku nasproti svoje veje; tam, kjer šumlja nevelika, a bistra reka v vipavsko ravan in po nji dalje v goriško nižavo ... je domovje A. P.« Nedavno je s »Kranjskega« pripeljal bogato nevesto Marico; ko se mu rodi prvo dete, je ves srečen. Preselita se k njemu tudi tast in tašča. Ko pa nekega dne neopažen sliši tožbo tašče, koliko dolga je bilo treba z doto poplačati, ves nesrečen zapusti vse ter si v Ljubljani poišče službo. Po enem letu (medtem je tašča umrla) in po dolgem iskanju ga tast najde in pregovori, da se vrne. V Postojni prenočujeta. Zjutraj pa ga pozdravi sinček in žena; prišla sta mu na pol poti naproti.

Temeljno dejanje (motiv) naslednje povesti Troštove »Materina obljuba«, DS 1896 (32 strani), je prastaro, že davno znano, že iz Salomonovih časov: da mati materi podtakne mesto mrtvega živega otroka. V nešteti romanih in povestih je bil ta motiv že porabljen. Kako ga je izoblikoval naš pisatelj: ali iz notranjih nagibov, iz pekoče vesti, ali z zunanjimi sredstvi? Lahko rečemo, da z obojimi; vidi se, da zlasti z dušeslovnimi. S tega vidika se mi zdi to njegova najboljša povest.

Godi se v glavnem v Potočju ob rečici Vremščici (blizu Divače) ter — v Aleksandriji.

V Potočju stoji imoviti dom očeta Kalina in njegove energične žene Katarine. Edina hčerka Zalika se prerada zabava na plesišču. Mati ji zapreti: »Le čakaj, poskusila boš bridkosti materinega srca.« To je — materina obljuba.

Da bi hčerko odtrgala od zapeljive družbe, jo Kalinova dva pošljeta k teti v Aleksandrijo. (Kakor premnoga slovenska dekleta, zlasti s Krasa, je bila Kalinova sestra šla najprej služiti v Trst, od tu pa jo je vedla pot v Aleksandrijo, kjer se je bogato poročila.) Teta ji zapusti vse imetje. Zalika se poroči s slovenskim trgovcem Stegojem. Sinčku Jožku preskrbi doviljo, Dalmatinko šašo. (Znano je, da so revne slovenske in hrvatske matere, zlasti iz Primorja, odhajale kot dovilje v Aleksandrijo.) Soproj ji kmalu umrje. Bridkosti se prično. V strahu pred političnimi nemiri v Egiptu in zaradi boljšega zraka pošlje Zalika doviljo z enoletnim Jožkom domov v Potočje. Parnik se ustavi ob dalmatinski obali. šaša obišče svoje rojstno mesto K., kjer ima približno enako starega sinka Ivančka. Tu Jožko nenadoma zboli in umre. Kaj zdaj? Ali naj to sporoči v Aleksandrijo? šaša se odloči za prevaro — s svojim sinčkom, ki naj velja odslej za Jožka Stegoja, nadaljuje pot v Potočje. Tu raste njen sinček, hodi v šolo, v gimnazijo, vse kot Jožko Stegoj. Zalika ne spozna prevare, ko pride parkrat domov na počitnice, vendar pa že okuša bridkosti (materina obljuba), ker je sinek ne mara dosti. šaša pa tudi trpi, ko si ne upa povedati resnice. Šele na smrtni postelji, ko je sin že doktor vsega zdravilstva, ji pove. Mera bridkosti Zalike, ki se je medtem za stalno vrnila v Potočje, je polna. Le počasi okreva in dovoli, da se njena hči Melanija iz drugega zakona (poročila se je bila s Francozom Beauchampom) poroči z dr. Stegojem.

Grehi iz mladosti se utepajo v starosti. To misel osvetljuje povest »Stari dolg«, DS 1897 (28 strani). Urednik dr. Fr. Lampe jo je bil del na prvo mesto.

Andrej Prašnik, mlinar in žagar v Studencu (nekje na Vipavskem; vsi krajevni sledovi so v tej povesti zabrisani), je postal že po dveh letih zakona vdovec. Ostal mu je sinček Ivanček. Na novo ženitev ne misli; saj mu za silo gospodinji mati. Ali — premoti ga lepa Minka z Jelovega vrha (seveda spet izmišljeno ime), čije mati je prava tica v spletkarjenju. Andrej bi Minko rad vzel, zlasti ker mu je podarila Minico, toda njegova mati se upira in prav tako njegov tast Recelj.

Ker upa po tASTU dedovati, se Andrej — slabič! — ukloni. Minka se velikodušno odpove vsaki odpravnini, misli pa na maščevanje. Preživlja se nekje v tujini z Minico kot šivilja. — Po dvajsetih letih ženi Prašnik sina Ivana. Tedaj se pojavi Minica ter terja doto! Kakšna sramota za spoštovanega Prašnika! Končno mu Minka odpusti. Prašnik pa veli po poroki sinu: »Naj ti bom jaz, tvoj oče, svarilen zgled. Oh, koliko sem trpel! Pokora moja je bila strašna!« (Str. 142.)

V letih 1890—1900 je neki agent Gergolet, nastanjen v Udinah, izvabljal naše ljudi iz logaškega in postojnskega okraja v Brazilijo, obetajoč jim lepo bodočnost, ko bi obdelovali brazilskim veleposestnikom kavine nasade. Vožnjo čez morje so imeli brezplačno; zato so pa bili pravi pravcati sužnji na onih facendah; nikdar niso mogli iz dolgov. Mnogi so kar tam izginili. Nas bi predvsem zanimalo življenje teh naših izseljencev v Braziliji; a pisatelj ga pač ni mogel poznati, zato nam v prvi vrsti v povesti »Čez morje«, DS 1897 (28 strani) bolj opisuje, kako je agent »Gustl« v okolici Postojne lovil izseljence za Brazilijo.

V vasi Strancih župnije hrenoviške je Korenika podžupan. Je nekakšen notranjski magnat. Trži tudi s senom v Trst. Da je globoko zadolžen, skrbno skriva. Njegovo hčerko Zinko bi rad za ženo Pisančev Janko. Rada pa bi prišla k Pisančevim za gospodinjso Mihčeva Franca. Tudi Jankova mati spletkari zoper Zinko. — Korenika se z vso družino in tudi nekaj drugih družin ž njim odpravi v Brazilijo. Žalostno je slovo v Št. Petru. Na morju Koreniki žena umrje. Truplo spuste v morje. Zinka od žalosti zboli. V Rio de Janeiru mora v bolnišnico. Tako se loči od očeta in brata. Ko ozdravi, dobi dobro službo. Z zaslužkom — tako piše Janku — se po enem letu vrne. Ker je pa le ni, hoče Janko za njo v Brazilijo. Pride pa le do Brindizija; odtod se vrne. Medtem mu je mati umrla. Dobi sporočilo, da je tudi Zinka umrla. Zdaj se odloči za Mihčevo.

Dom in Svet 1898 (str. 319.) je prinesel na željo naročnikov in čitateljev portrete štirih najvažnejših sotrudnikov: A. Medveda, Fr. Jakliča, J. Barleta in Iva Trošta. O tem je urednik zapisal te-le laskave besede: »Evo ga — našega Dobravca! Vsak poznavalec našega novejšega slovstva vé, da je Dobravec jako delaven pisatelj... je pravi Dominsvetovec z glavo in srcem. In prava »notranjska kri«, ki se ogreva le ob svojem Nanosu ter živi le v onih notranjskih trgih in mestih posebnega značaja. Pa pozna tudi Notranjce kot malokdo. Res se opaža v povestih njegovih neka podobnost, a upati je, da mu bodočnost razširi obzorje in tudi povestim dá več raznovrstnosti. Saj je še mlad... V peresu je ves živahen, v življenju pa ga diči lepa skromnost...« Morda je ta pohvala vplivala na mladega Trošta, da je leta 1898 poleg dveh daljših povesti objavil tudi dve črtici.

»Družina socialistorova«, DS 1898 (59 strani). To je pač najdaljša Troštova povest, kar jih je objavil v Domu in Svetu. Tudi nastopa v njej največ oseb. Glavna je Fric Planinec, »socialist«: doma nekje na

Spodnjem štajerskem — v govoru je rad mešal slovenščino in nemščino — je dovršil tri razrede deželne realke, po očetovi smrti moral zapustiti šolo, bil vojak, napredoval do narednika, prišel s polkom na Dunaj, hotel priti za dvornega orožnika, a ga zaradi »socializma« niso marali, prišel na Kranjsko, dobil v neki graščini službo grajskega lovca, se oženil s hišno Lino, zgubil službo, postal oskrbnik nemškega kneza P. v Zagorju. (Vsi kraji so v povesti skrbno zabrisani; vendar se zdi, da je pod Zagorjem umeti — Senožeče in pod knezom P. knez Porcia. V Zagorju se vrši večji del povesti. Planinec ima kup otrok, desetero, osem deklic. Najstarejša je Ida, prava krasotica. Bila je v mestnih šolah, zna igrati klavir in govori poleg nemščine tudi laški. V Zagorju prakticira pri poštarju Antonu Belcu. Mladi trgovec Železnik bi jo rad vzal, ali Ida sprejema darila od vdovca Belca. Medtem Planinec spet zgubi službo. Z razcapanimi otroki in potratno ženo se preseli v neki star mlin. Za njimi pride tudi Ida, da povije Sidonijco. V mlinu starcu Planincu spodrsne; umrje. Niti za krsto ni denarja. Ljudje pravijo: »Dober človek je bil, potrpežljiv kakor prag.« (Str. 424.) Ostalo družino odpravijo z odgonom v očetovo občino na Sp. štajerskem. — Ida se zmodri. Dobi službo poštno upraviteljice. Podpira mater in sirote. A priklati se Belec; ker ga ne mara, jo ustrelj.

Naslov bi utegnil motiti: Planinec res da prebira Marxa, Lassalla in Engelsa, govori tudi o enakosti vseh ljudi, vendar pa se nikjer ne udelejuje kot sodrug, je prav nedolžen socialist. Prav za prav je — vkljub tragičnemu koncu Idinemu vse pisano nekako humoristično: Planinec se v družbi vedno baha, da je bil na tehniki, žena Lina bi samo jedla in uživala. Kompozicija povesti je ohlapna. Noben značaj ni jasno očrtan; smrt Idina pride nepričakovano. Morala bi nas pretestri, pa žal nas ne. Zdi se, da si je pisatelj postavil pretežko nalogo.

»Z d o m a«, DS 1898 (18 strani). Tu je pisatelj zopet popolnoma doma. Zopet smo med kmečkimi ljudmi. Vršj se povest v bližini Trsta. Kraško burjo čutimo in slišimo. Naletimo zopet na znan nam tip trdega starca.

Slivje; blizu Trsta. Vdovec oče Brlinec, gostilničar, župan, kraški magnat, se poroči z zvito, hudobno Italijanko Lucijeto; sin Pepe, ki bi se rad oženil z revno Pepino Mislejevo, mora iz hiše — z malenkostno doto. Pepina hodi v tovarno v Trstu; tudi Pepe dobi tam službo. Vzameta se. Pride pa bolezen; zlasti on kašlja, hira. Njiju dvoje otrok strada. Stanujejo v drvarnici. Končno morajo z odgonom nazaj v Slivje. Na odgonskem vozu sedita tudi dve vlačugi. Voz se ustavi v Slivju pred županovo hišo. Pepe sedi nepremično. Pride gledat iz hiše Lucijeta, za njo Brlinec, sin sedi — mrtev.

Istega leta je Dom in Svet prinesel še dve kratki sličici Troštovi. »P o d e d i š č i n i« (3 strani) sta mlada vdova in tudi mati pravkar umrlega Ivana obe zadovoljni, ker je sin v oporoki dal zapisati vsaki pol imetja. — »P r v i o b l a k« (6 strani) je nekak dnevnik, ki v njem tri mesece poročena Netka zapisuje skozi štiri dni, kako ne more s svojim možem nič več živeti, ker ji je oponesel »pečeno polivko«, in

da pojde domov k materi ali pa v vodo... V dostavku pa izvemo, da jo je tako zelo »sovraženi« mož s svojo potrpežljivostjo in razumevnostjo — premagal in da je spet srečna in da se noče nikdar več kujati.

Najstarejša — DS, 1899 (24 strani) — je nekakšna tragikomična zgodbica. V Logu, kjer je večja železniška postaja, ima gostilničar in štacunar Toplač ob ponikujoči vodi tudi mlin (pač v Postojni). V gostilno zahajajo železniški uradniki, železničarji, učitelji, financarji. Najstarejša hčerka Anka, telesno zaostala, si je v glavo vabila, da jo mladi, lepi uradnik Rafko Kos gotovo vzame. Vsi drugi vedo, da to ni res, samo ona ne. Ko je Rafko prestavljen nekam na štajersko, se Anka v najhujši zimi pripelje za njim. Šele, ko ji Kos zabrusi v obraz: »Ali te sam satan za menoj nosi?« spozna revica resnico. Čakajoč več ur ponoči v mrazu in snegu na vlak, da bi se vrnila, zboli, umrje. Mrtvo jo pripelje vlak v Log.

»Kam sedaj?« DS 1900 (23 strani). Ta slika zavzema posebno mesto med vsemi drugimi. Zdi se, da se je pisatelj hotel poskusiti tudi v naturalizmu. Ne le vsebinsko je vse žalostno, brez žarka veselja, vse temno in mrko, ampak tudi slog je nenavadno strasten, nemiren, buren.

Cenetov Franjo, kmetski sin, pride v mesto (pač v Ljubljano), kjer spozna tovarniško delavko Pavlo in se z njo poroči. Nesrečnež ne ve, da ga žena vara z mladim Ninelijem, sinom ravnateljvim. Pavla tudi pije. Dobiva darila od Ninellija. Sodelavke se Franju posmehujejo. V družini — imata troje otrok — je živ pekel. Končno mož le uvidi, da je varan. Pavla gre v vodo. A jo potegnejo živo iz nje. V obupu se Franjo vprašuje: »Kam naj grem sedaj?« Sosedje ga milujejo.

Dočim se pri vseh drugih povestih Troštovih ob koncu vendarle nekako pomirimo, se v tem primeru nikakor ne, ampak se nezadovoljni tudi mi izprašujemo: Kako, kam sedaj?

Da se opaža neka enoličnost v povestih Troštovih, je bil omenil urednik Lampe. Morda je bil pisatelj zato v »Kam sedaj« krenil v blatno mestno življenje, v naslednjem letu 1901 s črtico »Poslednji akt«, ki nosi podnaslov: »Povest iz literatovega življenja« (12 strani), pa v življenje umetnikov, pisateljev.

Carinski uradnik Branimir Dolgan je tudi pisatelj. Spisal je roman »Moderni maliki«, toda od založnika ni nobenega glasu. V svoji revščini in obupanosti hoče še spisati povest »K Nirvani« kot poslednji akt življenja, potem pa končati to žalost. Res poskuša samomor. V zadnjem hipu pa mu pove prijatelj veselo vest: »Tvoji Moderni maliki so dobili nagrado!« Zopet je vesel — poskus samomora je bil poslednji akt lahkomiselnosti.

O počitnicah l. 1898 je Ivo Trošt mnogo občeval s slavnim skladateljem F. S. Vilharjem, ki se je bil za nekaj tednov nastanil na Razdrtem. Naslednje leto (1899) je Dom in Svet prinesel o Vilharju lepo spominsko črtico.

V »Poslednjem aktu« je naš pisatelj zapisal o literatu Branimiru: »Videl je, kako se mu pod rokó grmadi pola na polo, poglavje za poglavjem, vse izborno urejeno, vse resnično...« (Str. 597.) Isto pač smemo trditi tudi o Ivu Troštu samem. Enajst let je sodeloval pri Domu in Svetu, res polo za polo grmadil, le malo manj kot štiri sto Dom in Svetovih strani v teh letih napolnil, kar bi pač dalo, posebej natisnjeno, dve debeli knjigi.

»Vse resnično« — je dejal lahko tudi o sebi, saj je bil realist, vendar pa — kakor pravi dr. Grafenauer v Narodni enciklopediji — zmeren, torej obenem tudi idealist, t. j. po večini je tudi idejo odločno in jasno poudaril, kakor n. pr. v »Materini obljubi« ali v »Starem dolgu« in časih celo nekoliko v škodo kompoziciji, kakor v »Selanovem zetu«. V povesti »Med valovi življenja« je posebno poudarjena verska misel, vse je na njej zgrajeno. Krščanski veri so zakramenti kot vir milosti bistveni. Kadar nam kak pisatelj govori o pravem, dobrem kristjanu ali katoličanu, ne bi smel, če hoče biti res realist, molčati o tem nadnaravnem svetu. Pa kako je s to zadevo? O francoskih velikih pisateljih konec 19. stoletja je dejal Paul Claudel: »Vsi (t. zv.) veliki možje ob koncu minulega stoletja so se bili odlikovali s svojim sovraštvom proti katoliški cerkvi... Kdo bi, kdor francoske klasike iz tega časa bere, mogel le slutiti, da je Bog na križu za nas umrl?« (Revue des Jeunes. Cit. Stimmen d. Zeit 1937, str. 235.) Pri naših klasikih v sedem in osemdesetih letih sicer vobče ni sovraštva proti cerkvi, vendar pa tudi skoraj prav nič sledu o nadnaravi. Ko n. pr. Martinek Spak umira, pravi sicer: »Po duhovna bom poslal, da poravnam posvetnosti!« (18. pogl.) To je pa tudi vse. Ali duhoven res pride s sveto popotnico, o tem nič. Trošt pa večkrat izrečno omeni in opiše ta sveti obred, kakor je v navadi med ljudstvom na kmetih.

»Vse izborno urejeno.« Zdi se, da je naš pisatelj pri tem mislil na kompozicijo, primerno razporeditev snovi, če naj bo povest lepa. Mogoče mu je bila pred očmi tista opredelba lepote: mnogoličnost v enotnosti. Brez dvoma jo je v svojih spisih tudi skušal doseči. Vselej se mu seveda ni posrečilo. Vobče je njegova tehnika kakor pri Jurčiču: v sredi nekje pove predfabulo.

Rajni Ivo Trošt je bil, kakor smo že slišali, glasnik, rapsod svojih ljubih Notranjcev, ki pa o njih napakah ne molči: govori nam o očetih, ki so trdi ko kraške skale, o notranjskih magnatih, ki so vsi med seboj v sorodu. Notranjci so v neposrednem stiku z Italijani. Zanimivo je dejstvo: kakor sta oba Laha pri Jurčiču »Hči mestnega sodnika«, »Lepa Vida« (Paolo) nelepa značaja, tako pri Troštu vsi po vrsti: že v črtici »Uboštvo«, potem Marini, Lucijeta, Derossi, Ninelli. — Rad vpleta razmišljanje o raznih vprašanjih: o umetnosti, delu, bogastvu, o človeškem srcu... Pozna tudi lepo število narodnih pregovorov in rečenic, ki jih drugod nismo brali. Prav lepi so kratki opisi notranjske prirode: burje, pomladi in jeseni pod Nanosom, vodà ponornic...

Naš sestavek govori le o Troštu kot sotrudniku Doma in Sveta. Pisal pa je že zgodaj — že kot tretjeletnik učiteljišča v Kopru — feljtone in povestice v tržaško Edinost, pozneje kot učitelj v Ljubljanski Zvon (Vodiški samotar, Učitelj Gregor, Njena Zvezda), za Večernice in Koledar Mohorjeve družbe, v »Zvonček« in »Vrtec«, v Mladinsko in Slovansko knjižnico, v »Domačega prijatelja«, v stanovski list »Učiteljskega tovariša«; prevajal je tudi iz češčine, katere se je bil kot samouk prav dobro naučil. Zadnji njegovi spisi so veljali slovenski mladini.

Pokojnik pa ni bil samo nadarjen in več pisatelj, ampak tudi nadarjen in spreten glasbenik. Širil je med narodom ljudsko in cerkveno petje. Na Razdrtem in potem v Tomišlju, kjer je služboval do upokojitve (l. 1925), je skozi osem in dvajset let vodil cerkveno petje in tudi sam orglal.

L. 1926 se je bil preselil na Ježico pri Ljubljani; štiri mesece pred smrtjo pa se je vrnil v Ljubljano.

Vse življenje je bil neizmerno priden. Blag mu spomin!

Prim. K. Glaser, Zgod. slov. slovstva, IV. str. 139 nsl.; Grafenauer, Nar. enciklopedija, Moja setev (avtobiografija).

DR. IVAN GRAFENAUER

FRAN JAKLIČ PODGORIČAN

Fran Jaklič¹, ki je na starega leta dan (31. decembra) 1937 v Ljubljani (Mostah) umrl, je bil z imenom Podgoričan poleg Ivana Trošta Dobravca poglavitni pripovednik Domu in svetu v njegovem prvem desetletju, dokler ju ni obeh z drugimi vred visoko prerastel nekoliko mlajši F. S. Finžgar, največji še živi slovenski ljudski pisatelj.

¹ Fran Jaklič se je rodil 6. decembra 1868 v Podgorici v Dobropoljah; dovršil je v Ljubljani tri gimnazijske razrede (1881—1885), stopil v učiteljišče, a je po tretjem letniku, ki ga zaradi slabega reda v matematiki ni izdelal, študije prekinil in šel v Trst k ujcu, da bi tam dobil kako službo. Ker se mu to ni posrečilo, se je vrnil v Ljubljano in postal jeseni 1889 pomožni učitelj; pol leta je služboval v Ljubljani na Grabnu, pol leta v Škofji Loki, nato spet v Ljubljani; eno leto na Barju, dve leti na Ledini. V tem je v Kopru kot privatist naredil zrelostni izpit (1892) in bil nastavljen 15. julija 1893 kot začasni, po usposobljenostnem izpitu (1894) kot stalni učitelj v Dobropoljah, kjer je postal tudi nadučitelj (šolski upravitelj). Od l. 1900 je bil hkrati deželni poslanec za kočevski okraj, od l. 1907 tudi državni poslanec. L. 1919 je dobil službo v Št. Janžu na Dolenjskem, od tam se je kot upokojenec v aprilu 1925 preselil v Ljubljano (Moste), kjer je 31. decembra 1937 zjutraj umrl. Zapisan je kot poslednji moščanski mrlič še v mrliški knjigi šempetrske župnije, a hkrati kot prvi v mrliški knjigi nove župnije sv. Družine, ki jo je pomagal tudi sam z vso vnemo ustanavljati.

Jakličevi spisi so: 1888: DS Kranjske muhe so pa hude, str. 196; 1888/89 v Edinosti: Iz Gaberja, Samotar na Selih, Proza, Ivan Gaber, Zadnji dobre-

Dom in svet je bil tedaj pod uredništvom svojega ustanovitelja dr. Frančiška Lampeta družinski list, ki je prevzel hkrati tudi nalogo, utreti pot katoliškemu leposlovju, t. j. besedni umetnosti, ki naj bi ob vsej stilni in snovni raznoličnosti gledala vse življenjske probleme s stališča krščanskega, t. j. edinega res občečloveškega svetovnega naziranja — *anima humana naturaliter christiana* — in jih skušala v skladu z naravnim moralnim zakonom (desetih božjih zapovedi) in v poslušnosti do Cerkve tudi reševati. Pri gradnji te poti je sodeloval tudi Jaklič, čim se je postavil kot pripovednik na svoje noge. Pač po svojih močeh kot risar dolenskega ljudstva in kot ljudski pripovednik.

Svojo pot je Jaklič našel prav za prav izredno hitro. Prav nič se ni ubiral z verzi, ampak je takoj vedel, da je pripovednik; prav tako hitro je spoznal tudi meje svojega daru: razen dveh »podobic« iz mestne siromaščine v Ljubljani (Sirota, Trpka usoda), črtice iz Škofje Loke (Pisar) in ene povestice iz bosenskega upora zoper Turke (Spomini s slovanskega juga) so vsi njegovi spisi zajeti iz kmetskega življenja na Dolenjskem, ponajveč iz domačih Dobropolj, nekaj tudi iz bližnjih naselbin Suhe krajine, okrog Ribnice, Turjaka in Iga.

Prvi spisi Jakličevi nam kažejo, kako jo je pisatelj v začetku ubral za Jurčičem — po posebnem naključju je tudi prvi Jakličev tiskani spis kakor pri Jurčiču narodna pripovedka (»Kranjske muhe so hude«, saj so napodile Turke iz Strug), in to prav pripovedka, kakor je podobno Jurčič porabil v Juriju Kozjaku (sršeni pomagajo odbiti prvi turški naval na muljavsko cerkev, 12. pogl.). Po Jurčičevem zgledu se je tudi Jaklič v začetku loteval najrajši risanja kmetskih posebnježev, bivših vojakov, invalidov, beračev, pohajačev, krošnjar-

poljski tihotapci; 1889: DS Spomini s slovanskega juga, str. 166 — str. 182; 1890: DS Selska slika, str. 10 nsl. — str. 139 nsl., Sirota, str. 171 nsl., Trpka usoda, str. 297 nsl., Luka Vrbec, str. 162 nsl. — 354 nsl.; 1891: DS Nočni čuvaj, str. 69 nsl., Babica, str. 402 nsl., Materina smrt, str. 403 nsl., Prosjak, str. 496 nsl., Pisar, str. 540 nsl., Na Samovcu, str. 259 nsl. — str. 555 nsl.; 1892: DS Vaška pravda, str. 17 nsl. — str. 212 nsl., Ljudska osveta, str. 101 nsl. — str. 341 nsl.; LZ Naši vaščanje, str. 101 nsl. — str. 734 nsl. (s posebnim naslovom Tkalčev Anton, str. 337 nsl. — str. 426 nsl.); 1893: DS Kako se je ženil Kobaležev Matija, str. 18 nsl. — str. 110 nsl., Vaški pohajač, str. 163 nsl. — str. 307 nsl., Joannes studiosus, str. 408 nsl. — str. 549 nsl.; 1894: DS V pustiv je šla, str. 139 nsl. do str. 171 nsl., Petelin, str. 688 nsl. — str. 728 nsl.; LZ Svatba na Selih, str. 19 nsl. do str. 334 nsl.; 1895: DS Lepi Tonček, str. 4 nsl. — str. 139 nsl., Vojvoda, str. 293 nsl. — str. 398 nsl., Pred petdesetimi leti, str. 492 nsl., Lončar, str. 525 nsl. do str. 589 nsl.; 1896: DS Sin, str. 7 nsl. — str. 75 nsl., Dražani, str. 714 nsl. do str. 747 nsl.; 1898: DS Iz našega kota, str. 302 nsl. — str. 747 nsl.; 1900: DS O ta testament, str. 366 nsl. — str. 742 nsl.; KK Za možem, str. 47—86; 1901: DS Olševski cerkvenik, str. 19 nsl., Od hiše do hiše, str. 460 nsl. — str. 722 nsl.; KMD za 1902: Naša dekleta, str. 6—15; 1902: DS Mož na strehi, str. 202 nsl.; 1924: Mladika, Zadnja na grmadi (posebe v Moh. knjižnici 6); 1925: Večernice 78. V graščinskem jarmu; 1926: Večernice 79, Peklena svoboda. Posebe je izšlo še sledeče: Za možem, V pustiv je šla, v Zbirki slov. povesti, 3. zv. Jugoslov. knjigarna v Ljubljani, 1914. Ljudske povesti (Od hiše do hiše, Sin), Nova založba, Ljubljana, 1919. Izbrani spisi I., Jugoslov. knjigarna v Ljubljani, 1936.

jev, slaboumnih in drugih originalov (Selska slika, Naši vaščanje, Vaški pohajač) in tudi v poznejših spisih te prve ljubezni ni zatajil (invalid v povesti *Od hiše do hiše*, romarski vojvoda v *Vojvodu*, Lepi Tonček). V prvih spisih spominjajo pri tem časih tudi snovni motivi na Jurčiča — stari Urh Bojazen v *Selski sliki* išče dovoljenja za poroko kakor Jurčičev Šepec v *Cvetu in sadu* (podobno tudi Kobaležev Matija s svojo Marijano Zlatorepko in še Olševski cerkovnik) in z istim uspehom. Tudi način, kako je zgodbo zasnoval, je večkrat čisto Jurčičev: v *Selski sliki* pripovedujeta Zagoričana Hople in Rogovilar svoje doživljanje, Podgoričan Hrenček pa zgodbe svojih bivših vrstnikov kakor Jurčičev ded nekajkrat v *Spominih na deda* in kakor Trpek pripovedko in Luka svoje vojaške zgodbe v *Večeru med slovenskimi polharji*.

Kmalu pa je začel Podgoričan v svojih povestih razgrinjati pred bralci kar vso Suho krajino z njenimi ljudmi in njihovim življenjem ob vsakdanjih in izrednih dogodkih, časih naravnost z narodopisnimi podrobnostmi (*Sin*, *Mož na strehi*). Pri tem tudi napakam in slabostim svojih rojakov ni prizanašal: pravdarski strasti (*Vaška pravda*), sirovosti (*Dražani*), neusmiljenosti in maščevalnosti (*Vaški pohajač*), pohlepu po zemlji in denarju (*Iz našega kota*), posebej pa ženitvam po doti in imetju (*Na Samovcu*, *Svatba na Selih*, *O ta testament*, *Od hiše do hiše*).

Najskladnejše umetnine so se mu pri tem posrečile tedaj, kadar je naslikal čisto neznamenat kosec preproste vsakdanjosti brez izrednih strasti in junaških dejanj, a s tistim skoraj nevidnim vztrajnim junaštvom, ki je za prenašanje vsakdanjega trpljenja potrebno, a je večini ljudi tako težko (*Joannes studiosus*, *V pustiv je šla*, *Vojvoda*, *Sin*).

Pridružujejo se jim nekatere povesti čisto individualnega značaja, ki so posnete očitno po resničnih dogodkih, nekaj doživljenih, nekaj zajetih iz ljudskega izročila — takih je zvedel Jaklič posebno od svoje stare matere. Le tu in tam jih kazi kak romantično sentimentalni dodatek, ki z zgodbo in z značaji ni v pravem skladu. Nekatere so tudi kratkočasnega značaja (*Vaška pravda*, *Vaški pohajač*, *Kako se je ženil Kobaležev Matija*, *V pustiv je šla*, *Petelin*, *Lončar*, *Pred petdesetimi leti*, *Dražani*, *Olševski cerkvenik*, *Za možem*, *Naša dekleta*, *Mož na strehi*).

Manj so se mu posrečile večje, novelistično zapletene zgodbe. Časih so se mu nekateri značaji zarisali preveč črno in so zato malo verjetni, tako Reza v povesti *O ta testament*, zastopniki protestantstva v zgodovinski povesti o Luku Vrbcu, zastopniki plemstva in graščinarjev v zgodovinskih povestih v *Ljudski osveti*, *V graščinskem jarmu*, *Pekleni svobodi*, državni sodnik v *Poslednji na grmadi*. Časih se preobrat v značaju zgodi prenašlo in je premalo pripravljen, kakor v »svetem« *Lepem Tončku* ali v socialni povesti *Iz našega kota* pri oderuškem kramarju, pri sleparju in alkoholnem zastrupljevalcu Štempiharju, ki nenadoma brez prave pokore in zadostila postane pošten

lesni trgovec. Časih je kak važen dogodek premalo motiviran, kakor usodno lončarjevo pripovedovanje, da je njegova žena čarovnica v Zadnji na grmadi. Časih pa tudi vnanje dejanje notranje kar preraste in zaduši, kakor v Ljudski osveti.

Mikavno je opazovati, kako je s pripovednim slogom v skladu tudi jezik. Jedrnat in klen, preprost in ljudski, poln dobrepoljskih rekel in časih — v dialogih — skoraj naturalističen, tudi sirovosti posnema Jakličev jezik v orisih vaških posebnežev iz prve dobe in v preprostih pristnih vaških zgodbah; nasproti temu pa v romantično sentimentalnih dodatkih in v novelistično zapletenih zgodbah prevladuje nad to narodno pristnostjo nekako izenačeni in zato manj značilni občevalni jezik slovenskega izobraženstva.

Jaklič je bil z vso dušo učitelj, ne le učitelj šolskih otrok, ampak tudi učitelj svojega ljudstva. Iz teme nevednosti ga je vodil k luči znanja in izobrazbe, iz sirovosti in moralnih zablod mu je kazal pot k resnici, lepoti in dobroti, s socialno izobrazbo in s Krekovo združno organizacijo ga je iztrgal iz krempljev grabežljivih vaških oderuhov in alkoholnih zastrupljevalcev. Bil je učitelj svojega naroda tudi, ko je pisal svoje povesti: tudi z njimi je slovenski narod učil, kaj je resnično, dobro in lepo. To ni slabost njegove umetnosti, marveč krepost; saj, če izvzamemo nekaj malega izjem (kakor Luko Vrba, Ljudsko osveto, Iz našega kota), Podgoričan o tem, kar je hotel povedati, ni s praznimi besedami modroval, ampak z dejanji, posnetimi prav neposredno iz življenja, z ljudmi iz mesa in krvi pripovedoval in ponazoroval. Umetnost mu ni bila samo nekaka prazna oblika, ampak dejanje in življenje.

Prim. Zbirka slov. povesti 3. zv., str. 4—5 (Grafenauer). SBL, I. 369 (Grf). Slovenec, št. 1, 1. jan. 1938, str. 3.

J. D.

DR. MIHA OPEKA

Hrast, ki na tla vihar ga zimski trešne...« Dà, velik, močan ko hrast je bil šestinšestdesetletni (roj. 26. sept. 1871) stolni kanonik dr. Opeka, ki ga je 26. februarja t. l. zrušila težka bolezen. Z navalom kropilcev sem vstopil tudi jaz v mrliško sobo. Nemo smo zrli v blede obličje rajnikovo. Zdelo se mi je, ko da pričakujemo odgovora na neka vprašanja: Kako je mogla smrt zmagati takega orjaka? Ali so res za vedno onemela usta, ki so nam skozi dvanajst let v stolnici z močjo ko trombe glas oznanjala božjo besedo? Pa čudno: ko sem stal v tisti nizki sobi žalosti in zrl zadnjikrat v tako resni obraz, mi je nenadoma prišla nenavadna misel: Utrudila je tudi tebe, dragi kanonik, težka hoja; dobil si tudi ti, kakor pač vsak zemljan, marsikako bridko rano, posebno težko tisto, da si ob prevratu moral odložiti

šolsko nadzorništvo, česar nisi nikakor mogel preboleti; prav gotovo te je bolelo tudi to, da si bil sicer v Domu in Svetu objavil marsikatero religiozno pesem in v Koledarju Mohorjeve družbe s Sionskimi glasovi dal pobudo za religiozno liriko, pa se v »Slovenski religiozni liriki« (1928) nisi našel, ker sedanji mladi rod sodi, da tvoja verska pesem ni bila rojena, ampak umsko narejena; težko, bridko brez dvoma ti je bilo v teh petih mesecih bolehanja, da nisi mogel pisati vsaj še ene knjige, ki bi ti šla najbolj iz srca, obširnega življenjepisa kardinala dr. Jakoba Missie za stoletnico njegovega rojstva (30. junija 1838), ko si bil gradivo že začel s tolikim veseljem in navdušenjem zbirati; pa vkljub tem in takim bridkostim trdim — ta misel mi je živo stopila v glavo v mrliški sobi —, vkljub temu trdim, da si bil v življenju izmed najsrečnejših ljudi, dà, v tistih sedmih rimskih letih, ko si bil gojenec kolegija Germanika (1891—1898), si bil, kakor nam pričajo tvoje pesmi iz tiste dobe, objavljene v Domu in Svetu, in kakor iz vsake vrstice tvoje knjige »Iz mojih rimskih let« (1935) razbiramo, popolnoma srečen!

Bolj ali manj srečen si bil pač že v gimnaziji (1882—1890). Dar sreče je bila že tvoja izredno lepa, visokovzravnana telesna postava. »Vom Vater hab' ich die Statur...« si lahko tudi ti govoril z nemškim poetom. Kadar sva na cesti govorila in si visok stal pred menoj, sem se vselej spomnil kralja Saula, ki je bil za eno glavo višji od vseh drugih. Poleg telesne lepote pa si imel tudi izredne dušne darove. Ko ste alojzniki uprizorili tisto lepo igro iz življenja prvih kristjanov »Mlini pod zemljo« in si — bil si sedmošolec — igral vlogo sužnja Numide, si bil s svojim krasnim humorjem središče vse igre in ostavil neizbrisen spomin v gledalcih. Takrat te je prvič videl škof Missia in te vzljubil. Ko si takrat videl toliko srečnih obrazov, med njimi tudi zadovoljni obraz svojega vodje Toma Zupana, si bil pač mladostno srečen tudi ti! Ko dijak ali kdorkoli prvič vidi natisnjeno v uglednem listu kakšno svojo stvar, je vsaj za hipec brezmejno srečen. To res da malo hvaležno srečo si doživel že kot sedmošolec, ko ti je urednik Doma in Sveta dr. Fr. Lampe natisnil kar dve humoreski (l. 1889). In potem si prišel po posredovanju svojega mentorja Josipa Cimpermana že kot gimnazijec tudi v Ljubljanski Zvon. V oba lista, tudi še iz Rima, si nekaj časa pošiljal svoje pesniške prispevke s srčno željo: »Vsaj v knjigi bodimo edini, vsaj v leposlovnih in znanstvenih knjigi. Sicer nikoli prosvete Slovincem.« Dijak, ki se je o njem šušljalo, da sodeluje četudi zaradi šolskih paragrafov pod skritim imenom, je vedno užival med sošolci velik ugled. In tega si imel takrat kot Clausus, Stebor, Sloven, M.O. v polni meri ti. Jeseni l. 1890. si bil vstopil v prvi letnik ljubljanskega bogoslovnega semenišča. In ko si o počitnicah, kakor stoji pisano v tvojih »Rimskih letih«, prišedši z neke nove maše na Vipavskem — kot veselega družabnika so te pač povsod radi imeli —, tisto jutro v domači hiši pod Sv. Trojico nekaj delj spal, ti je prišla nenadna vest, da želi škof Missia s teboj govoriti.

Tisti dan si zvedel najsrečnejšo novico svojega življenja: V Rim, v večni Rim, v središče katoliške Cerkve pojdeš, v Germanikum, v to najslavnejšo šolo za katoliške bogoslovce! To veselo novico ti je povedal sam tvoj škof Missia. Bil je to pač srečen trenutek zate! Saj smo vsi bogoslovci tedaj tisto središče sholastične filozofije smatrali za najlepši cilj, a le izbranim dosegljiv. Saj je znano, kako je, da bi tja prišel, tri leta prej hrepenel pesnik Anton Medved. Takrat je pred teboj odhajal doli v Rim abiturient Aleš Ušeničnik, Medvedov sošolec in prijatelj. Po sedmih letih, ob zopetnem svidenju, ga je Medved ganljivo pozdravil:

Na jug si ti odhajal,
zajemat višje vede v večni Rim,
in ko si zadnjič mi rokó podajal,
kaj takrat jaz sem čutil, naj molčim.

Odšel si torej tudi ti... Po sedmih letih si se vrnil kot dvojni doktor. A kako si bil tam srečen, vidimo iz tega, ker so se tvoje misli vedno in vedno vračale na kraj tvoje največje sreče. Bil si v domovini najprej eno leto kaplan v veliki župniji in ljubljeneč ljudstva, a ti si želel nazaj; bil si srednješolski profesor, steber vse discipline, spoštovan od kolegov, a tvoje misli so bile v Rimu; nedeljo za nedeljo se je v stolnici Ljubljana zgrinjala k tvojim propovedim, a tvoji spomini so pluli nazaj v Germanik. Kadar si le mogel, si se osebno vrnil za nekaj ur na kraj nekdanje sreče. In nazadnje si nam vso to svojo srečo in blaženost popisal v knjigi. Sam praviš v Uvodni besedi: »Moje ubogo srce ob tihih urah s tako silo koprni nazaj h krajem, zgodbam in ljudem mojih srečnih pomladi v svetem mestu, da sem koprnenju moral dati duška.« Neki svoji rimski elegiji si bil dal motto: Roma — Amor. In kot svoj grobni napis si si določil: Romae educatus — Romam dilexit. Zdaj, upamo, več ne koprniš; zdaj uživaš večno srečo. Tvoja klasična knjiga »Iz mojih rimskih let« pa bo katoliškim Slovencem še dolgo pripovedovala o srečnem mladem možu in da si vsaj nekoliko te sreče moremo priboriti tudi mi, če jo iščemo pri Njem, ki je dejal: »Svoj mir (in srečo) vam zapustim, svoj mir vam dam.« —

Če spremljamo mladega Opeko ob njegovih pesmih iz rimskih let v Domu in Svetu (1892—1898) po Rimu in okolici, sledimo lahko leto za letom, kaj je doživljal in kako je sprejemal humanistično v Ljubljani izobraženi dijak v Rimu silne vtise tega trojnega (poganskega, podzemskega, krščanskega) mesta. Zanimivo bi bilo primerjati, kako so drugi naši pesniki in pisatelji za Opeko (Finžgar »Oranže in citrone«, DS 1901, Ks. Meško, Silvin Sardenko, E. Lampe...) doživljali isti Rim. Bila bi to velepučna študija, ki jo bo morda kdo naredil.

V letu, ko je Opeka prišel v Rim, je z nezmanjšano srditostjo besnela italijanska masonerija proti Vatikanu in Cerkvi. Rimski župan je bil Žid Lemmi, predsednik vseh masonov. Dve leti prej so

bili le-ti odkrili na trgu Campo di Fiori, da bi sramotili papeža, z velikanskim slavljem spomenik odpadlemu menihu Giordanu Brunu. Vlada Sicilijanca Crispija je tista leta sploh na vse načine žalila Cerkev in papeža. Na papeškem prestolu pa je sedel tedaj véliki Leon XIII., eden izmed največjih papežev. Prav tisto pomlad (1891) je bil izdal svojo slovečo okrožnico o delavskem vprašanju (»Rerum novarum«). In čim bolj je svetovno masonstvo napadalo Cerkev in papeža, tem bolj so iz vsega katoliškega sveta prihajale v Rim navdušene množice klanjat se sv. očetu in ga tolažit. Vse to navdušenje množic pa tudi sovraštvo prostozidarjev je bistro opazoval mladi germanik in izrazil svoja čustva ob tem v 19 elegijah »Na tuji zemlji«, ki jih je objavljial vsa tista leta. Slog elegij (n. pr. apostrofiranje!) je seveda čisto Stritarjev.

Prve so res še nekako otožne, ko poje o svojem slovesu za dolgih sedem let od staršev, zlasti matere, od ljubljene Vrhničke, od prijateljev, kmalu pa se osrči: Saj grem, da bom enkrat koristil svojemu narodu. (I.) — Dne 27. vinotoka je prvič iz vlaka zagledal Rim in kupolo sv. Petra.

Mesto, ki tisoče src obrača zaupno se nate,
 stolica večna svetá, pred mano si — Rim!
 Petrove kupole vrh mogočno se dviga nad mesto:
 v prsih mi polje srce, nate mi nem je pogled. (V.)

Tega dneva — prihoda v Rim — se je vedno hvaležno spominjal:

Oj dan spominski véliki življenja,
 ne zabim te, ne zabim te nikdar.

(DS 1892, str. 515.)

Obiskal je Forum romanum, za republike in cesarjev politično središče rimskega imperija; v duhu gleda vso rimsko zgodovino, a zdaj je veličastni forum le kup razvalin. Hotel bi imeti Horacijevu liro ali pa, da bi stari Horacij sam vstal in zapel o minljivosti vsega. (IX.) Na popoldanskih sprehodih je večkrat prišel tudi do Koloseja: Pred cesarji in krvoločno množico, sedečo v tem velikanskem amfiteatru, so se do smrti borili gladiatorji, so umirali krščanski mučenci, vrženi v plen levom in tigrom. Mučenci so s smrtjo pričali vero v Kristusa. Kolosej je:

»rodu sramote spomin, poganskemu davnemu rodu,
 nam pa resnice izraz, vere je naše dokaz. (XII.)

Prišel je v veličastvo katakomb:

Tih podzemeljski dom; vse križem ozki hodniki,
 v stenah za grobom se grob, grob se nad grobom vrsti.

Davnih pokojnikov dom... Tišina, brezdanja tišina,
 moj le boječi korak tajno odmeva od sten.
 Grob se za grobom vrsti in tukaj in tam je začrtan
 v kamen ponižni napis: V Kristusu blaženi MIR! (XVIII.)

Na Silvestrov večer 1891 — prvikrat ga doživlja v Rimu — sam sedi v svoji sobici. Premišlja: drugi dan, na novo leto, bo spet eden izmed jubilejev Leva XIII. Pojde k sv. Petru. Videl bo dejstvo: Vicit Leo! (X.)

Prvikrat na god sv. Petra in Pavla pri slovesni službi božji v cerkvi sv. Petra! Slišal je prvič slovesni spev: O Roma felix...

Rimski najslavnejši dan, krščanstva vesoljnega praznik,
 Petra, ključarja nebes, kneza-apostola god.
 Kakor deroče vodé v brezkončno se stekajo morje,
 kjer jim edinosti dom, sladkega dom je miru:
 trume se ljudske takó iz narodov vseh in pokrajin
 v Petrov zgrinjajo hram, kjer sta edinost in mir.

In ko je l. 1898 bil zadnjikrat na ta dan pri sv. Petru, je vzkliknil:

Dokler mi bežni bo čas spomin tvoj obnavljal na zemlji,
 leto za letom bo duh romal na jug mi nazaj...
 V duhu poslušal bom spev o večnem, o blaženem mestu,
 spev, ki je vabil mi kdaj sôlze hvaležne v okó —
 v duhu na ribičev grob pod kupolo bodem poklekal,
 môlit, da črede rodov eden že združil bi hlev,
 môlit, da rodni mi brat, Slovan, da bi skoro se vrnil
 materi, solzni za njim — na koprneče srcé... (XV.)

Videl pa je tudi drugačne prizore v Rimu: pogreb rdečega socialista, brez križa, brez duhovnika, s praporom, ki je kazal sliko satana, in godba je igrala vesele koračnice. Mladega poeta to boli:

Roma krščanska, gorjé! Na tvojih zdaj tleh posvečenih
 novo poganstvo bujnó žêne strupene kalí! (XIII.)

»Pred Garibaldijevem (sic) spomenikom« (DS 1897, str. 69) vzklika, da skale Petrove do konca časov ne bo porušil peklenški vihar. — V mesecih septembru in oktobru gredo germaniki na počitnice v Kampanjo, v S. Pastore. S posebnim veseljem se naš pesnik spominja izletov v Sabinske in Albanske goré, v Tuskul, t. j. k razvalinam Ciceronovega letovišča, k božjepotni cerkvi v Genazzano... Govoril je tudi z revnimi seljaki, z dečkom, ki ga je prosil za podobico (un santo!). Vendar se je držal, se zdi, bolj svoje družbe, dočim je bil n. pr. Finžgar vedno in ves med ljudmi. — Slednjič — v juliju 1898 — je prišlo slovo od Rima, od dragih predstojnikov v hiši, od oboževanih

profesorjev (dogmatik Billot, moralist Bucceroni!), od najboljših prijateljev, ki so ga pač vsi srčno ljubili:

Koliko ljubljenih src zapuščam v naročaju tvojem,
Rim, presrečni ti Rim — ko mi je iti odtod! (XIX.)

Večino teh elegij in pesmi je med vojno zbral v knjigo »Rimski verzi« (1916).

Po smrti dr. Fr. Lampeta, kateremu je posvetil žalostinko (1900, str. 614), je dr. Opeka prevzel v družbi z dr. E. Lampetom uredništvo Doma in Sveta, in sicer za leposlovje. Pridno je pridobival sotrudnike, sam pa je le še malo pesnil; dušila ga je šola. Le dvakrat se je krepkeje oglasil: v l. 1902 je v šestih krajših pesmih obnovil spomine na Rim — »Roma la santa«, v katerih med drugim pravi, da je le takrat resnično živel (str. 158), v l. 1907 pa je spesnil topel prolog »Gregorčičevemu spominu«. O priliki III. kat. shoda (26.—28. avgusta 1906) je imel kot urednik Doma in Sveta kratek govor v odseku za književnost o golem realizmu, naturalizmu in t. zv. moderni. — Glede kritike sta si prvi dve leti urednika delo delila; a dočim so bile kritike Lampetove obširne, so bile Opekove kratke, odsekane, večkrat kar naravnost odklonilne. Pozneje jih je dr. Lampe pisal skoraj vse sam. Šele l. 1912 je dr. Opeka spet ocenil več del. Posebno značilna in najbolj znana je njegova kratka beseda (21 vrstic) o Cankarjevi Lepi Vidi, češ da je neumljiva. Kritik pač ni več podrobno zasledoval potov nove romantike pri nas.

Ob koncu l. 1912 je dr. Opeka odložil souredništvo pri Domu in Svetu. Z leposlovjem se ni več bavil; drugam ga je klical njegov odlični govorniški dar. Svojim rimskim verzom pa je — kakor omenjeno — malo pred smrtjo napisal prekrasno razlago in utemeljitev v knjigi »Iz mojih rimskih let«.

Hvaležnost zahteva, da smo se teh treh sotrudnikov obširneje spomnili, ko so še sveži njih grobovi. Dne 16. decembra 1918 je bil pa umrl — pet dni za Ivanom Cankarjem — velik sotrudnik in skozi trinajst let urednik, dr. Evgen Lampe. To je bilo vprav ob zaključku lista; zato Dom in Svet takrat res ni mogel prinesti več ko osemnajst vrstic o njem. Toda leta 1919, ko je bil tudi njegov grob še svež? Dom in Svet takrat ni storil svoje dolžnosti. Kesanje tu ne pomaga nič. Tedanji urednik si tega ne bo nikoli odpustil, a dolg se poravnaj!